

BOEKBESPREKING

Wagemakers, Joas. 2024. *Hamas. Palestijns nationalisme en militant pragmatisme*

Amsterdam University Press, 292 pp.

Razi Quadir*

De gebeurtenissen van 7 oktober 2023, waarbij aanhangers van Hamas en andere Palestijnse organisaties Israël aanvielen en Israël daaropvolgend de Gazastrook aanviel, hebben wereldwijd geleid tot diep verdeelde reacties, waaronder talloze demonstraties. Ook in Nederland. De aanslag van Hamas was voor Jan-Peter Wissink (directeur van Amsterdam University Press) aanleiding om islamoloog dr. Joas Wagemakers van de Universiteit Utrecht te vragen een boek te schrijven over Hamas. Hoewel Wagemakers sceptisch reageerde, heeft hij er uiteindelijk wel mee ingestemd en het resultaat mag er zijn. De rode draad die door het boek heen loopt, is hoe Hamas haar Palestijns nationalisme en militant pragmatisme steeds verder ontwikkelt.

Het boek bestaat uit drie delen. In deel I (hoofdstukken 1 en 2) worden de historische achtergronden van Hamas beschreven. In deel II (hoofdstukken 3, 4 en 5) wordt Hamas geanalyseerd als Palestijnse oppositie. Deel III (hoofdstukken 6 en 7) richt zich op hoe Hamas aan de macht kwam, wat de gevolgen hiervan waren en besluit met wat de motivatie van Hamas was achter de aanslag van 7 oktober 2023.

In hoofdstuk 1 gaat Wagemakers in op het ontstaan en de ontwikkeling van de Palestijnse kwestie. Wagemakers geeft in het begin meteen aan dat het ondoenlijk is om dit in één hoofdstuk te doen, maar doet toch een poging. Hij bespreekt het zionisme en hoe Engeland betrokken was bij het ontstaan van Israël. Er wordt in dit hoofdstuk overigens niet ingegaan op de ideeën van Binjamin Ze'ev Ben Jaakob (Theodor) Herzl (1860-1904), die als grondlegger van het moderne zionisme kan worden beschouwd – een kleine tekortkoming van dit boek. Arthur James Balfour (1848-1930) belooft de Joden via een brief die bekend staat als de Balfour-verklaring een 'Joods nationaal

* Faculteit der Sociale en Geesteswetenschappen, Vrije Universiteit Amsterdam.

thuis' in Palestina. Dit leidde tot een steeds grotere immigratie van zionisten naar Palestina en tot meer onvrede onder de Palestijnen. Er ontstaan diverse oorlogen tussen Israël en de Arabische buurlanden. Hoewel deze oorlogen stuk voor stuk interessant zijn om te bespreken, laat dit hoofdstuk vooral zien dat na het beëindigen van deze oorlogen de Palestijnse kwestie soms minder aandacht kreeg van omringende Arabische landen. Tegelijkertijd maakt Wagemakers duidelijk dat er al sinds de *nakba* (de catastrofe) van 1948 een Palestijns vluchtelingenprobleem is waar Palestijnse nationale organisaties uit voort zijn gekomen (p. 29-39). Een van de bekendste is de koepelorganisatie Palestijnse Bevrijdingsorganisatie (PLO) die in 1964 werd gesticht. We zien in dit hoofdstuk Palestijns nationalisme ontstaan. Wagemakers stipt een aantal politieke organisaties aan zoals de PLO, de Palestijnse (Nationale) Autoriteit (PA) en Fatah (p. 36-37), maar het is niet helemaal duidelijk hoe deze organisaties zich tot elkaar verhouden; de auteur had hier beter een schema kunnen tonen om dit te duiden.

In hoofdstuk 2 wordt de Moslimbroederschap onder de loep genomen, aangezien Hamas niet alleen een Palestijns nationalistische organisatie is, maar ook is 'geworteld in een islamitische traditie die belichaamd wordt door de Moslimbroederschap en sterk gekenmerkt wordt door pragmatisme' (p. 41). De Moslimbroederschap werd in Egypte in 1928 gesticht door Hasan al-Banna (1906-1949). Een van de politieke ideologieën van de Moslimbroederschap is het op diverse manieren bestrijden van het westerse imperialisme, waar een gewapende strijd (*jihad*) er een van is. Bij de Moslimbroederschap zien we een sterkere anti-Israël houding dan een antiwesterse houding. Dit komt door de heilige plekken in Jeruzalem die de Moslimbroederschap oproept te beschermen. Halverwege de jaren 40 van de vorige eeuw, wordt er ook een Palestijnse tak van de Moslimbroederschap opgericht. Uit deze Palestijnse tak van de Moslimbroederschap zal Hamas ontstaan (zoals we in het volgende hoofdstuk zullen zien).

Hoofdstukken 3 bespreekt het ontstaan van Hamas uit de Palestijnse Moslimbroederschap, waarbij Hamas enerzijds het pragmatisme van de Palestijnse Moslimbroederschap heeft behouden, maar anderzijds steeds meer het Palestijns nationalisme is gaan omarmen. Hiermee laat dit hoofdstuk zien hoe Hamas zich ideologisch heeft ontwikkeld. Het is van belang om te beseffen dat Hamas niet alleen een conflict heeft met Israël, maar ook met andere Palestijnse organisaties zoals Fatah. Hamas distantieert zich namelijk van de parapluorganisatie PLO (Yaser Arafat) vanwege de Oslo-akkoorden uit 1993. De laatstgenoemden ziet Hamas namelijk als de uitverkoop van de Palestijnse zaak.

In hoofdstuk 4 zien we dat na de ondertekening van de Oslo-akkoorden (1993) de Palestijns-Israëlsche betrekkingen tot aan 2000 werden bepaald door het vredesproces tussen de PLO en Israël. In werkelijkheid was er van vrede tussen beide partijen geen sprake; aan Palestijnse kant droeg Hamas daar in overwegende mate de verantwoordelijkheid voor. Wagemakers beschrijft dat Hamas in deze periode ook een nieuw middel inzette tegen Israël: zelfmoordaanslagen. Hoewel dit onder islamitische geleerden een kwestie van dispuut is, aangezien zelfmoord op zich verboden is in de islam, zag Hamas dit toentertijd als een adequaat middel. Dit laat opnieuw het militaire pragmatisme van Hamas zien.

Hoofdstuk 5 richt zich op de Al-Aqsa-intifada (2000-2005). Deze intifada was voor Hamas 'een nieuwe fase van Palestijns nationalisme' (p. 91). Het militaire succes van Hezbollah, wat ervoor gezorgd had dat Israël zich na 20 jaar bezetting in Zuid-Libanon had teruggetrokken, was voor Hamas een bron van inspiratie om Israël vanaf 2001 te bestrijden. Vanaf dat jaar vielen er door tientallen aanslagen honderden Israëlsche doden.

Het derde en laatste deel van dit boek gaat over Hamas aan de macht. In hoofdstuk 6 wordt besproken hoe Hamas aan de macht komt in de Gazastrook. Na de verkiezingsoverwinning in 2006 ondervindt Hamas niet alleen een machtsstrijd met seculiere Palestijnse partijen als Fatah en de Palestijnse Autoriteit, ook ervaart Hamas oppositie van met name jihadi-salafi groepen (p. 121). Hamas gaat hier pragmatisch mee om: soms wordt er met deze groepen samengewerkt, soms wordt dodelijk geweld ingezet als ze denken dat dit noodzakelijk is.

In het laatste hoofdstuk van dit boek, hoofdstuk 7, worden een aantal zaken geanalyseerd, waaronder de aanloop van de aanslag van 7 oktober 2023. Ik bespreek dit hoofdstuk daarom wat uitgebreider dan de vorige hoofdstukken. Allereerst richt dit hoofdstuk zich op de periode van Hamas' zelfbestuur (sinds 2006) nadat Hamas de verkiezingen met geweld had gewonnen en het voor het zeggen kreeg in de Gazastrook. Hierbij maakt Wagemakers duidelijk dat Hamas niet de enige organisatie is die opereert in de Gazastrook. Zo worden organisaties als de Volksverzetcomités en Jaysh al-Islam genoemd. Het pragmatisme en dan vooral het militaire pragmatisme van Hamas komt in dit hoofdstuk ook aan bod. Zo sluit Hamas met Israël in 2008 een wapenstilstand, waarschijnlijk om op adem te komen, maar besluit het om pragmatische redenen om deze niet te verlengen: '...net als de Gazaanse bevolking zag de organisatie dat het bestand haar niets had opgeleverd, terwijl ze wel had moeten inboeten aan legitimiteit tegenover jihadi-salafi-groepen omdat ze haar strijd tijdelijk had gestaakt' (p. 129). Een ander voorbeeld van pragmatisme dat in dit hoofdstuk aan bod komt, is hoe Hamas' standpunt ten opzichte van Israël in de loop der tijd

verandert. Zo blijkt er wel een soort acceptatie van Israël te zijn, maar beslist geen erkenning. Acceptatie van Israël wordt gezien als een voldongen feit, terwijl erkenning impliceert dat de rechten op dit grondgebied automatisch komen te vervallen; dit laatste is onacceptabel voor Hamas. Hoewel Hamas misschien aanvankelijk haar grondgebied als een islamitische staat wil besturen, maakt het nieuwe handvest van Hamas uit 2017 duidelijk dat zij dit nooit wil opleggen aan het Palestijnse volk. Ook maakt Hamas een andere aanpassing van het handvest als het gaat om joden. De vijand van Hamas is niet langer joods of Joods, maar zionistisch. Het laatste gedeelte van dit hoofdstuk gaat over de aanslag van 7 oktober 2023 zelf. Allereerst wat er ten grondslag lag aan die aanslag. Uit onderzoek in 2023 bleek dat maar liefst 75% van de Palestijnen in de Gazastrook vond dat ze te weinig te eten hadden. Ook gaf 54% van de Palestijnen aan dat een gewapende strijd de beste manier is om Israëls bezetting van de Gazastrook te beëindigen. Tegelijkertijd had 67% van de bevolking weinig tot geen vertrouwen in Hamas. Behalve de impopulariteit van Hamas en het beleid van Israël jegens Hamas, was er nog een derde factor die een rol speelde in de aanloop van de aanslag van 7 oktober 2023. In 2017 werd Yahya al-Sinwar (geb. 1962) verkozen tot leider van Hamas in de Gazastrook. Hij stond bekend als iemand die bereid was om tot geweld over te gaan. De aanslag zelf werd niet alleen door Hamas gepleegd, maar ook samen met andere organisatie zoals de Al-Aqsa Martelarenbrigades, de Palestijnse Islamitische Jihad en de Volksverzetcomités. De rechtvaardiging van de aanslag lag voor Hamas bij de verdergaande marginalisering van de Palestijnse kwestie; door het plegen van deze aanslag heeft Hamas de Palestijnse zaak weer op de kaart gezet (p. 143-147).

Als bijlagen heeft Wagemakers het handvest van Hamas met als titel *Handvest van de Islamitische Verzetsbeweging (Hamas) – Palestina (1988)* vertaald. Deze bijlagen bieden de lezer een uitgebreid en nauwkeurig beeld van hoe Hamas naar talloze zaken kijkt, bijvoorbeeld als het gaat over haar ideologische beginselen, drijfveren en doelen, de religieuze betekenis van het land Palestina en de stad Jeruzalem, onderwijs, de rol van de moslimvrouw, het zionistische project, het Palestijnse politieke systeem en de menselijke en internationale kant (hiermee wordt onder andere een beroep gedaan op de internationale gemeenschap om de rechten van Palestijnen te steunen).

Wagemakers is erin geslaagd om helder uiteen te zetten dat Hamas meer is dan een terroristische verzetsbeweging. Het is een ook een politieke en sociale organisatie die Palestijns-nationalistisch van aard is en die pragmatisch te werk gaat. De islam, en dan met name het islamisme (de politieke islam), is weliswaar belangrijk voor Hamas, maar de auteur maakt de lezer duidelijk dat Hamas' strijd tegen Israël met name bepaald wordt door Palestijns nationalisme en militant pragmatisme. Daarnaast is dit boek op een neutrale wijze geschreven, waardoor de lezer niet wordt

geconfronteerd met de persoonlijke mening van de auteur, iets wat essentieel is in dit uiterst beladen conflict. Het boek is door de bank genomen in een prettige schrijfstijl geschreven waardoor het vlot leest. Een sterk punt is dat de auteur het Arabisch beheerst: hij heeft veel Arabische bronnen geraadpleegd voor het schrijven van dit boek, waardoor hij niet afhankelijk is van vertaalde werken. Dit boek is daarom een aanrader voor eenieder die op zoek is naar een genuanceerd beeld over Hamas.